

KNIHOVNY VE SVĚTĚ ELEKTRONICKÝCH MEDIÍ

Aleš Brožek

Bylo by určitě přehnané, kdybychom tvrdili, že ze všech oborů je to právě knihovnictví, které bylo nejvíce ovlivněno vynálezem počítačů. Nebylo by však správné ani opačné tvrzení, že počítače na rozvoj knihoven nemají žádný vliv. Podíváme-li se totiž strážlivými očima na činnosti, které se v knihovnách provádějí (řada stereotypů způsobilých k algoritimizaci a automatizaci) i na personál v knihovnách (lidé s převážně humanitním, netechnickým vzděláním), na finanční rozpočet knihoven (nedostatečný, takže knihovny nakupují počítače na úkor nákupu knih a časopisů) a na další aspekty (snaha zkvalitňovat a zrychlovat stávající služby, nabízet veřejnosti nové služby, zviditelnovat se apod.), vidíme, že knihovna je sice vhodným místem pro použití počítačů, při jejich zavádění však může docházet k malým „revolucím“.

Skutečnost, že postupně k těmto „revolucím“ dochází již i v českých a moravských veřejných knihovnách dokumentují údaje o počtu počítačů v letech 1993 a 1994 v okresních knihovnách nebo v knihovnách plnicích okresní funkci (viz tab.). Ještě působivější je údaj, že v r. 1993 se bez počítačů obešlo 9 okresních knihoven, v loňském roce již jen čtyři a v době psaní tohoto referátu dokonce již jen dvě okresní knihovny!

Tab. Vybavení veřejných knihoven s okresní funkcí počítači v letech 1993 a 1994

Kraj	1993	1994
Jihočeský	43	44
Středočeský	54	75
Severočeský	39	64
Východočeský	52	52
Západočeský	22	31
Jihomoravský	50	69
Severomoravský	56	74
C e l k e m	316	409

Zdroj: vlastní sběr dat a báze ADRK (producent SDRUK ČR)

Nejsou to jen osobní počítače, které významně přetvářejí charakter knihoven v zahraničí i u nás. Jsou to také další elektronická média, jakými jsou CD-ROM a interaktivní CD. Někteří autoři (1) však doporučují v této souvislosti hovořit spíše o nových informačních technologiích v knihovnách, mezi něž zařazují dokonce i využívání faxu (ke zrychlení MVS) vedle desktop publishingu (při vydávání knihovnických materiálů), teletextu/videotextu a elektronické pošty. Za nejvýznamnější technologie pak považují užití hypertextu při vyhledávání v online katalozích, použití CD-ROM a využívání služeb Internetu. Všechny přinášejí knihovníkům řadu výhod a předností, které však v určitých situacích mohou způsobovat i řadu komplikací. Tento referát si proto klade za cíl upozornit jak na přednosti, tak i na možné komplikace přítomné vedoucí pracovníky knihoven. Jsou to totiž právě oni, od nichž se očekává, že knihovny a jejich pracovníky zavedou do světa elektronických médií.

Práce v knihovně musí být pro řadu lidí přitažlivá. Je to místo, kde se mohou dále vzdělávat a rozvíjet své dovednosti. Mají tu i možnost vytvářet sociální kontakty, a to jak vzájemně se spolupracovníky, tak i s uživateli knihovny. Výhodou je i to, že většina knihovníků nevykonává jednotvárnou práci. (I tam, kde k ní přeci jen dochází, je možné ji minimalizovat jednak rotací pracovníků v knihovně, jednak zavedením počítačů.) Naopak, řada knihovnických činností je velmi kreativní, jako je akvizice, poskytování referenčních služeb nebo sestavování bibliografií.

Z tohoto pohledu lze zavádění počítačů do knihoven jen vítat. Počítače odstraní stereotypní úkony např. při půjčování, jako je neustálé vyplňování žádanek, zařazování knižních lístků do sáčků, či při údržbě katalogů (zařazování nových katalogizačních lístků). Významné je i to, že odpadá nutnost psaní a přepisování podobných textů a vytváření seznamů díky textovým editorům a knihovnickému software. Na druhou stranu je však nutné počítat s tím, že počítač může přeměnit jeden typ stereotypní práce v jiný. Po úspěšném dovršení automatizace výpůjčního procesu se může stát, že pracovník bude stát u pultu a celou pracovní dobu bude snímačem čárového kódu snímat kód z nálepky v knize a na čtenářském průkazku! Snažme se vidět v tomto případě ten přínos, že se výpůjční proces zrychlí a že knihovník má více času věnovat se čtenáři. Pro vedoucího pracovníka nastane navíc další důvod, aby uvažoval o výhodách zkrácených úvazků nebo rotace pracovníků.

Předešlým pro výše uvedené kreativní činnosti se počítač stává nepostradatelným nástrojem. Akvizitér např. ocení báze objednaných knih, nakladatelů, dodavatelů a zapřímůvkovaných knih na svém přenosném počítači, má-li se rychle rozhodnout, zda má publikaci, kterou vidí na stánku, koupit. Referenčního pracovníka a bibliografa musí neustále ohromovat fakt, k jakému množství údajů se nyní může dostat prostřednictvím bází dat na pevném

disku počítače, na CD-ROM nebo na vzdálených počítačích producentů bází dat a jejich vystavovatelů, k nimž se připojí pomocí telekomunikací. Skeptici sice poukazují na skutečnost, že se získá více nepotřebných informací než potřebných (2). Domnívám se, že tento názor je třeba brát s rezervou, jinak by se producentům nemohlo vyplácet vytvářet takové množství bází. Na druhou stranu nesmíme zastírat, že mnohé údaje dostupné nyní např. prostřednictvím Internetu jsou bezcenné. V tomto ohledu se musí projevit osobnost bibliografa nebo referenčního pracovníka, který musí dokázat posoudit kvalitu dat a uživatele upozornit na možná úskalí.

Při využívání bází dat v naší republice je nutné smířit se i s dalšími negativy, na něž jsem upozornil ve svém loňském referátu (3). Jsou to např. technické problémy, jako je závislost počítače na zdroji elektrického napětí (což lze řešit zakoupením UPS), nebo špatná kvalita telekomunikací (zde snad pomáhá jen obrovská trpělivost), která může odradit řadu knihovníků od využívání bází dat na vzdálených počítačích. K nim lze připočítat i určitou nepřívětivost CD-ROM, nekompatibilitu vyhledávacích software, velké hardwarové nároky pro užití world-wide-webu v Internetu apod.

Mezi dosud málo zdůrazňované argumenty pro zavádění počítačů do veřejných knihoven patří skutečnost, že řadu úkonů, které dříve prováděl knihovník, si bude moci čtenář udělat sám. Ať už to bude zamluvení publikace, kterou má jiný čtenář půjčenou, či sestavení rešerše nebo bibliografie. Průzkumy ukazují, že takovým knihovnám dává většina, především mladších čtenářů přednost a navštěvuje je častěji než ty klasické. Obavy bibliografů, že budou nepotřební, nemohou být na místě. Uživatel musí mít totiž stále zájem poradit se s bibliografem o rešeršní strategii i o výběru databází, tzn. o problematice, v níž by měl mít bibliograf více zkušeností než běžný uživatel.

Nepolevující tempo počítačů a jejich netolerance vůči lidským chybám zneklidňuje snad jen některé zaměstnance knihoven. Mnohem více se mnozí mohou obávat ztráty zaměstnání, zdravotních problémů a nutnosti naučit se nové dovednosti (4). S tím souvisí obavy, že počítač odhalí jejich nešikovnost, že počítač rozbijí apod. Mohou se lekat změny organizace, ke které během automatizování v knihovně určitě musí dojít, z množství práce i z větší odpovědnosti. Toto vše však většinou pociťuje i vedení knihovny, protože jen výjimečně je na místě náměstka nebo ředitele technický typ. Jak správně upozorňuje Hakli (5), ředitelé by neměli nechávat rozhodnutí o průběhu automatizace jen na expertech, měli by sami na vlastní kůži poznat, co to znamená automatizovat. Zvlášť důležité je radit se s těmi, kterých se tyto změny přímo dotknou, a jejich obavy, pokud jsou zbytečné, jim rozmlouvat.

Ředitelé knihoven, ve kterých došli s automatizací již daleko, mi jistě potvrdí, že mají spoustu starostí, které dříve neměli. Je to neustálý rozvoj nových technologií, který je nutí, aby studovali nejen knihovnické časopisy, ale

i časopisy o výpočetní technice. Poradí-li se s experty, dojdou k závěru, že na věci je možno mít různý názor. Nemohou ani počítat s tím, že automatizování v knihovně jednoho dne skončí. Vždy se objeví nová vylepšená verze software, kterou bude vhodné zavést do knihovny.

Ačkoliv v loňském roce byla okresní knihovna v průměru vybavena neceлыми šesti počítači, jsou v naší republice i knihovnická zařízení, kde se počet počítačů blíží ke čtyřicítce. Je třeba počítat s tím, že takových knihoven bude přibývat. Z praxe se ukazuje, že knihovny nesmějí při nákupu šetřit na kvalitě počítačů, ani být vděčni sponzorům za počítače, které v jiných institucích již zastaraly. Jinak jim totiž přibudou starosti, které by u nových, moderních typů neměli. Není již ani možné, aby se o takový počet počítačů staral externí pracovník, je nutné mít vlastního technika, který provádí jejich složitější údržbu.

Co se týče jednodušší údržby počítačů (včetně antivirové ochrany), stejně jako podrobnější znalosti software, to by mělo být v náplni práce přímo knihovníků. V té souvislosti chci zdůraznit dosud často opomíjený význam školení a sepisování manuálů, „kuchařek“ a návodů. Čas a peníze vynaložené na školení a sestavování takových textů se mnohonásobně knihovně vrátí (6).

Věřím, že zde popsaná úskalí, která zajisté nejsou podána zcela vyčerpávajícím způsobem, neodradí knihovnické kormidelníky, kteří vedou knihovny do světa elektronických médií. Podle mého mínění jsou tato úskalí v menšině vůči všemu pozitivnímu, co automatizace knihovny přinese svým zaměstnancům i uživatelům.

Literatura:

- (1) VARALAKSMI, K.S.R.: Emerging trends in information technology and its impact on library environment. *Internat. Inform. Comm. & Educ.*, 11, 1992, č. 2, s. 232-243.
- (2) CEJPEK, J.: Člověk vždy bude víc než stroj. *Infocus*, 1, 1995, č. 2, s. 38-39.
- (3) BROŽEK, A.: Ještě jednou k problematice bází dat v knihovnách. *Národní knihovna*, 6, 1995, č. 2, s. 60-61.
- (4) DYER, H. – FOSSEY, D. – McKEE, K.: The impact of automated library systems on job design and staffing structure. *Program*, 27, 1993, č. 1, s. 1-16.
- (5) HAKLI, E.: Automation strategy and the impact of automation on management. *European Research Libraries Cooperation*, 2, 1992, č. 4, s. 365-373.
- (6) PALMINI, C.C.: The impact of computerization on library support staff: a study of support staff in academic libraries in Wisconsin. *College and Research Libraries*, 55, 1994, č. 2, s. 119-127.